

Iwona Anna Ndiaye, Ivan Chudasov

Od akrostychu do akrokonstrukcji : (z historii rosyjskiej poezji wizualnej)

Acta Polono-Ruthenica 15, 43-60

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Iwona Anna Ndiaye
Olsztyn
Ivan Chudasov
Sankt Petersburg

Od akrostychu do akrokonstrukcji* (z historii rosyjskiej poezji wizualnej)

*...Любить буквы? Разве это возможно?
О, да, есть люди, для которых только это
и возможно, для которых любовь к буквам
есть единственная возможность жизни¹.*

J. Mnacakanowa

Historia akrostychu

Od czasu, gdy wiersze zaczęto zapisywać, dźwięk mimowolnie zaczął być kojarzony z literą, a jeśli przypomnieć piśmiennictwo hieroglificzne – to także z obrazem. Nie dziwi zatem fakt, że z upływem czasu pojawiły się wiersze nastawione wyłącznie na odbiór wzrokowy. Wśród nich szczególnie popularne stały się akrostychy (gr. *akróstichís* od *ákros* – zewnętrzny, szczytowy, końcowy + *stíchos* – wiersz) – utwory wierszowane, w których niektóre z kolumn liter, sylab lub wyrazów tworzyły dodatkowo całe wyrazy, frazy lub zdania. Najczęściej takie kolumny, odczytywane w dół, w górę, lub naprzemiennie, były tworzone przez pierwsze lub ostatnie litery kolejnych wersów lub też mogły być określane

* Zbieżne zainteresowania badawcze obu autorów zaowocowały podjęciem decyzji o realizacji wspólnego projektu badawczego, koncentrującego się na zjawiskach współczesnej poezji wizualnej. W przygotowaniu są publikacje nt. palindromów, wierszy figuratywnych (figuralnych), poezji kombinowanej i in. Niniejszy artykuł stanowi wstępny etap tego projektu. Za punkt wyjścia do opracowania tematu poświęconego rosyjskim akrostychom posłużyła publikacja zaprezentowana na portalu informacyjno-poetyckim. Zob. И. Чудасов, *От акростихов к акроконструкции*, [online] <<http://rifma.com.ru/Chudasov.htm>>.

¹ Wypowiedź Jewgienii Mnacakanowej o współczesnym poecie Dymitrze Awaliani (1938–2003).

poprzez tzw. średniówkę, czyli inne elementy podziału wewnątrzwerszowego. Akrostychy można również tworzyć innymi metodami, np. wykorzystując te same elementy kolejnych strof².

W światowej poezji taka forma była znana od dawna. Uważa się, że akrostych to wynalazek Epicharma z Syrakuz, greckiego filologa i dramatopisarza, żyjącego w V wieku p.n.e. W istocie akrostych stanowił dla niego metodę umieszczania w pracach znaku autorskiego, a zatem odpowiednika współczesnego znaku ©. W ślad za Epicharmem akrostychy pisane w czasach greckich i rzymskich były najczęściej wykorzystywane do wpisania imienia autora lub adresata danego utworu. Podobnie postępował np. starorzymski poeta Quintus Ennius, którego akrostychy układały się w frazę „Q. Ennius fecit” (napisał Q. Ennius). Cyceron twierdził, że pod postacią akrostychów szyfrowała swoje przepowiednie Sybilla.

W wiekach średnich akrostychy rozpowszechniły się w środowisku mnichów jako wyrafinowane ćwiczenie wersyfikacyjne. Złożoność układania akrostychu prowadziła do większej wyrazistości wiersza, a tylny porządek pierwszych liter sprzyjał jego zapamiętywaniu. Akrostychy były wykorzystywane w Biblii hebrajskiej, m.in. w Księdze Jeremiasza i Księdze Psalmów.

Często akrostychy stanowiły szyfr: zapewne najbardziej rozpowszechnionym imieniem, zaszyfrowanym w tych wierszach, było imię Jezusa:

I n rebus tantis trina conjunctio mund I
 E rigit humanun sensum, laudare venust E
 S ola salus nobis, et mundi summa, potesta S
 V enit peccati nodum dissolvere fruct V
 S umma salus cunctas nituit per secula terra S.

Jednym z historycznych przykładów akrostychu jest także grecka nazwa znaku rozpoznawczego chrześcijan (czyli ryby): *ichthys*. Zawiera ona pierwsze litery słów oznaczających: Jezus Chrystus, Syn Boży, Zbawiciel – w transkrypcji z greki: Iesus Christus Theou Yios Soter.

Późniejsze interesujące przykłady akrostychów odnajdujemy w poezji Boccaccia, Lewisa Carolla i wielu innych. Obecnie akrostychy wykorzystywane są np. w łamigłówkach oraz publikacjach reklamowych.

² Zob. *Słownik terminów literackich*, pod red. H. Sułki, Kraków 2006, s. 11.

Акrostычы в поэзии росыjskiej³

Nieprzypadkowo w XVII wieku, gdy poezja rosyjska rozpoczyna dopiero swoją historię i jeszcze nie zostały wypracowane tak sylabotoniczne, jak i sylabiczne rozmiary wiersza, a jedyną jego cechą był rym, w uzupełnieniu do oznaczenia końca wersu twórcy wierszy oznaczali także jego początek – stosując akrostychy, czasem rozciągające się na dłuższe frazy⁴. Frazy te zazwyczaj zawierały w sobie nazwiska tych, którym poświęcony był utwór, na przykład: „Милостивии приятелю”, „Князю Алексею Никитичю”, „Герман монах моляся писах” itd. Symeon Połocki w księdze *Ryfmologion (Рифмологион, 1667)* poświęca akrostych carowi Aleksiejowi Michajłowiczowi („ЦАРЮ АЛЕКСЕЮ МИХАЙЛОВИЧУ ПОДАЙ ГОСПОДИ МНОГИЕ ЛЕТА”), a jego uczeń, Kakion Istomin, pisze wiersz⁵:

Аминь буди слава
 Любовь чиста права
 Единому богу
 К себе в слогах многу.
 Израиль нелестный,
 Избранный и честный
 Царев сын царевич,
 Алексей Петрович
 Радуйся блаженно,
 Емли жизнь спасенно,
 В госпoде изрядствуй,
 Известно изрудствуй
 Человеком в пользе.
 В златых летах долзе
 Езди умне в книгах,
 Чти мудрость в веригах.
 Носит она златы,

³ O historii akrostychu oraz liczne przykłady zob. m.in.: С.Е. Бирюков, *РОКУ УКОР: Поэтические начала*, Москва 2003, s. 29–86; *Антология русского палиндрома, комбинаторной и рукописной поэзии*, сост. и коммент. Г.Г. Лукомникова, С.Н. Федина, Москва 2002 s. 243–254; И.В. Чудасов, *От акростиха к акроконструкции*, [online] <www.tifma.com.ru/Publications/Chudasov.htm>; С.Н. Федин, *Лучшие игры со словами*, Москва 2001, s. 157; С.Н. Федин, *Акростихия слова*, „Наука и жизнь” 1999, nr 9, s. 81.

⁴ Zob. М.Л. Гаспаров, *Русский стих начала XX века в комментариях*, 2-е изд, доп. Москва 2001, s. 24; В.К. Былиннин, А.А. Илюшин, *Начало русского виршеписания*, Москва 1989.

⁵ W 1690 r. ojciec zakonny Karion Istomin opublikował w swoim *Elementarzu (Букварь)* akrostych dedykowany carewiczowi Aleksiejowi.

Обшит в любовь братья.
 Жити с нею благо,
 Имство всем предраго.
 Возрасти ты бог в славе
 Имети ю здраве.⁶

Poeci osiemnastowieczni w formie akrostychów układali zagadki, których rozwiązanie ukryte było w pierwszych literach kolejnych wersów⁷:

Родясь от пламени, на небо возвышаюсь;
 Оттуда на землю водою возвращаюсь!
 С земли меня влечет планет всех князь к звездам;
 А без меня тоска смертельная цветам.
 (Г. Державин)

Z punktu widzenia czytelnika przyznać jednak należy, że trudno odnaleźć głębszy sens w takim zapisie zagadki. Zapewne należy je traktować wyłącznie jako rodzaj rozrywki dla samego poety, podobnie jak popularne w poezji salonowej układanie akrostychów opartych na ostatnim słowie.

Jednakże dla Gawriiły Dzierżawina, podobnie jak dla średniowiecznych mniichów, akrostychy nie były czystą zabawą. Nawet w wierszu napisanym krótko przed śmiercią odnajdujemy gorzkie przesłanie – „ruina godności” („руина чти”, tj. „руина чести”):

Река времен в своем стремленьи
 Уносит все дела людей
 И топит в пропасти забвенья
 Народы, царства и царей.
 А если что и остается
 Через звуки лиры и трубы,
 То вечности жерлом пожрется
 И общей не уйдет судьбы.
 6 июля 1816 г.

⁶ Przykłady konkretnych wierszy z zastosowaniem akrostychów w poezji rosyjskiej przytaczane są na podstawie archiwum autorów oraz publikacji Ivana Chudasova – zob. И. Чудасов, *От акrostихов к акроконструкци...*; idem, *Заметки об акrostихе*, „Введенская сторона” 2005, nr 3, s. 24.

⁷ И.П. Смирнов, *Барокко и опыт поэтической культуры начала XX в.*, [w:] *Славянское барокко: Историко-культурные проблемы эпохи*, Москва 1979.

Pod koniec XIX wieku akrostychy stały się zasadniczo formą poezji albumowej (zresztą zwyczaj ten zachował się do dziś)⁸. Jednak nie traktowano tych form zbyt poważnie, uważano, że ułożyć akrostych może każdy człowiek, który opanował wersyfikację. Zresztą nie przeszkadzało to pisać akrostychów takim poetom, jak Władimir Sołowiow, Michaił Kuźmin.

Zainteresowanie akrostychami powróciło na początku XX wieku, czego przykłady odnajdziemy w poezji Walerija Briusowa, Siergieja Gorodieckiego, Borysa Pasternaka (poświęcony Marinie Cwietajewej), Igora Siewierianina, Siergieja Jesienina i wielu innych⁹. Poniżej prezentujemy wiersz-akrostych Nikołaja Gumilowa, dedykowany Annie Achmatowej:

Ангел лёг у края небосклона,
 Наклоняясь, удивлялся безднам.
 Новый мир был тёмным и беззвёздным.
 Ад молчал. Не слышалось ни стона.

Алой крови робкое биенье,
 Хрупких рук испуг и содроганье,
 Миру снов досталось в обладанье
 Ангела святое отраженье.

Тесно в мире! Пусть живёт, мечтая
 О любви, о грусти и о тени,
 В сумраке предвечном открывая
 Азбуку своих же откровений.

24 марта 1917 года

Jednak poeci XX wieku w porównaniu ze swoimi poprzednikami stosowali bardziej złożone odmiany akrostychu, wpisując go na przykład w sztywne ramy sonetu¹⁰. Tym samym dochodziło do nałożenia dwóch „wymagających” form, a więc autorzy musieli mistrzowsko rymować po obu stronach wersów. Wiele przykładów dostarcza w tym zakresie poezja Waleria Briusowa. Oto jeden z jego wierszy-sonetów-akrostychów:

Игорю Северянину. Сонет-акrostих с кодою
 И ты стремишься ввысь, где солнце – вечно,

⁸ Por. С.Е. Бирюков, *ПОКУ УКОР...*, s. 29.

⁹ Zob. С. Бирюков, *Урок первый, акrostишный*, „Торос” 6 XI 2003.

¹⁰ Przykłady zob. *Сонет серебряного века: Русский сонет конца XIX – начала XX века*, сост., вступ. ст. и коммент. О.И. Федотова, Москва 1990, s. 112, 193, 195–196, 350–351, 364, 380–381, 415–416, 433–435, 489.

Где неизменен гордый сон снегов,
 Откуда в дол спадают бесконечно
 Ручьи алмазов, струи жемчугов.
 Юдоль земная пройдена. Беспечно
 Свершай свой путь меж молний и громов!
 Ездок отважный! слушай вихрей рев,
 Внимай с улыбкой гневам бури встречной!
 Еще грозят зазубрины высот,
 Расщелины, где тучи спят, но вот
 Яснеет глуть в уступах синих бора.
 Назад не обращай тревожно взора
 И с жадной жаждой новой высоты
 Неутомимо правь коней,— и скоро
 У ног своих весь мир увидишь ты!

(1912)

W czasach rosyjskich rewolucjonistów akrostychy wykorzystywano w agitkach antycarskich. A w styczniu 1917 r., jak pisze w *Notatkach starego petersburżanina (Zanuskach starogo neterburżca)* L. Uspienski, w pierwszych literach słów gazetowego felietonu pisarz Aleksandr Amfiteatrow ukrył frazę: „РЕШИТЕЛНОНИОЧЕМПИСАТЬНЕЛЗЯПРЕДВАРИТЕЛНАЯЦЕНЗУРАБЕЗОБРАЗНИЧАЕТЧУДОВИЩНО” (Решительно ни о чем писать нельзя предварительная цензура безобразничает чудовищно).

Użytkowa korzyść z akrostychu może być wykorzystana wszędzie tam, gdzie tekst ma pełnić dodatkową rolę w odbiorze wizualnym. Jeszcze w 1922 r. w grudniowym numerze gazety „Правда” („Правда”) został opublikowany wiersz, początkowe litery którego tworzyły hasło: „Подпишитесь на „Правду”!” („Zaprenumerujcie „Правдę”). Podobną funkcję spełniał akrostych w czasopiśmie „Город и деревня” („Город и деревня”) z 1924 r. (nr 11–13), w którym pierwsze litery wiersza tworzyły frazę: „Принимается подписка на »Город и деревню«” (Przyjmowana jest prenumerata na „Город и деревня”).

Zabawa akrostychami mogła jednak okazać się bardzo niebezpieczną. Pod koniec lat siedemdziesiątych mieli okazję przekonać się o tym redaktorzy jednej z radzieckich młodzieżowych gazet. Jak utrzymuje Siergiej Biriukow, poeta Aleksandr Jeremienko w odpowiedzi na wiersz opiewający Stalina opublikował następującą akrostych poświęconym Feliksowi Czujewowi:

Столетие любимого вождя
 Ты отмечал с размахом стихотворца,
 Акrostихом итоги подводя

Лизания сапог любимых горца!
И вот теперь ты можешь не скрывать,
Не шифровать любви своей убогой.
В открытую игра, вас тоже много.
Жируйте дальше, если Бог простит.
Однако все должно быть обоюдным:
Прочтя, лизни мой скромный акростих,
Если нетрудно. Думаю, нетрудно.

Zatem w literaturze rosyjskiej XIX–XX wieku pod pojęciem akrostychu najczęściej rozumiane jest następstwo pierwszych liter każdego wersu. Jednakże wcześniej równie rozpowszechnionym były akrostychy sylabowe, w których wydzielone były pierwsze sylaby każdego wersu. Następnie forma akrostychu sylabowego staje się mniej popularna w porównaniu z akrostychem zwykłym i w poezji możemy odnaleźć zaledwie pojedyncze przykłady. Taki wiersz był napisany np. przez Innokientija Annienskigo:

Из участковых монологов
Сонет

ПЕро нашло мозоль... К покою нет возврата:
ТРУдись, как А-малю, ломая А-кростих,
ПО **Т**ЕМным вышкам... Вон! По темпу пиччикато...
КИдаю мутный взор, как припертый жених...
НУ что же, что в окно? Свобода краше злата.
Начало есть... Ура!.. Курнуть бы... Чирк – и пых!
„ПАрнас. Шато”? Зайдем! Пст... кельнер! Отбивных
МЯсистей, и флакон!.. Вальдшлесхен? В честь собрата!
ТЬфу... Вот не ожидал, как я... чертовски – ввысь
К **Н**Изинам невзначай отсюда разлетись
ГАЗелью легкою... И где ты, прах поэта?!
Эге... Уж в ялике... Крестовский? О-це бис...
ТАбань, табань, не спи! О „Поплавке” сонета

 Петру Потемкину на память книга эта

1909

W kolejnych latach rozwój akrostychu następuje poprzez wzbogacenie i zwiększenie możliwości jego form. Uwaga skupia się nie tylko na pierwszych, ale także środkowych i ostatnich literach wersu¹¹.

¹¹ Zob. С.Е. Бирюков, *РОКУ УКОР...*, s. 71, 74–76; М.Л. Гаспаров, *Русский стих начала XX века в комментариях*, Москва 2001, s. 23–27.

Mezostych i telestych

Powstają nowe konstrukcje: mezostych i telestych (etym. tele- z gr. *télos* ‘koniec, granica; termin, ce’) – wiersze, w których słowa tworzone są odpowiednio ze środkowych i ostatnich liter¹². Poniżej przykład telestychu:

Произнося чудесный чистый звук,
 Вишу на колокольне. ВысокО!
 Неоднократно сам звенеть хотел,
 Разлиться песней сердца далеко,
 Но мой язык во власти чьих-то рук.
 Вздохнул бы я свободно и легко,
 Когда бы сам, не по заказу, пеЛ.
 (И. Чудасов)

Często mezostychem nazywane są wiersze, w środku których słowa dobrze są tak, że można przeczytać ukryte słowo lub wyrażenie (zazwyczaj wydzielone graficznie). Na przykład korzysta z takich możliwości wspomniany już wcześniej Karion (Istomin), który w ten sposób tradycyjnie ukrywa swoje imię i tytuł:

Иисус господь Ему Рабов Оных,
 возмет ей МОлбы НАук всех свободных
 Иже. Сия zde ТОщие навькают.
 МИлости любви всех благ Научают.

Abecedariusz

Jeszcze inną odmianą akrostychu jest abecedariusz, wiersz abecadłowy (z łac. alfabetyczny), w którym kolejne wyrazy, wersy lub strofy zaczynają się kolejnymi literami alfabetu. Abecedariusze pełniły głównie funkcje mnemotechniczne, ułatwiające zapamiętywanie tekstu lub ozdobne. Funkcja mnemotechniczna tych utworów przestała mieć znaczenie po wynalezieniu druku – od tego

¹² Na temat mezostychów, telestychów i in. złożonych odmian akrostychu zob. m.in. T. Бонч-Осмоловская, *Курс лекций „комбинаторная литература” или определение, изучение и создание литературных текстов, основанных на формальных ограничениях*, МФТИ 2005, [online] <www.ashtray.ru/main/texts/bonch_course/lecture1.htm>. Por. publikację Andrzeja Sosnowskiego na temat stosowania akrostychu w literaturze polskiej: A. Sosnowski, *Akrostych i okolice*, [online] <www.nieszufłada.pl/_artykuly/akrostych_i_okolice.htm>.

momentu abecedariusze stosowane były jedynie w celu pokazania wysokiego kunsztu pisarskiego autora¹³. W zależności od tego, które składniki utworu rozpoczynają się od kolejnych liter alfabetu, wyróżnia się różne odmiany abecedariuszy, np. stroficzny prosty (kolejne litery alfabetu rozpoczynają pierwszy wers każdej strofy) albo ciągły (każdy wyraz utworu rozpoczyna się od kolejnej litery alfabetu).

Najbardziej znanym utworem w literaturze rosyjskiej, napisanym z zastosowaniem takiej odmiany akrostychu, jest staroruska *Alfabetyczna modlitwa* (*Алфавитная молитва*) z X wieku, autorstwo której przypisuje się Konstantinowi Pieriejaśławskiemu:

Азь словом симь молюся Богу
 Боже всься твари и зиждителю
 Видимымь и невидимымь!
 Господа духа посьли живущаго
 Да въдъхнеть въ сьрдце ми слово
 Еже будеть на успехъ всьсемь...и т.д.

Jurij Annienkow przytacza w *Dziennikach moich spotkań* (*Дневники моих встреч*) żartobliwą sztukę piętnastoletniego Aleksandra Puszkina, w której bohaterowie prowadzą dialog w języku francuskim. Istota humoru polega na tym, że rozmowa zapisana jest literami łacińskimi, rozmieszczonymi w porządku alfabetycznym. Przy czym efekt mowy wiązanej otrzymujemy wtedy, gdy litery wymawiane są tak, jak to pokazano w nawiasach kwadratowych:

Eno (a Pecy): AB, CD! [Abbe, cedez!]
Pecy (meditatif): E... F... [E... ef...]
Eno (coupant net): GH! [Jai hache!]
Ijekaelle (se jetant au cou d'Eno): IJKLMNO! [Ijekaelle aime Eno]
Eno (trionphant): PQRST! [Pecy est reste!]
 Tłumaczenie:
Эно (Пекю): Аббат, уступите!
Пекю (задумчиво): Э... эф...
Эно (резко): У меня секира!
Икаэль (бросаясь на шею Эно): Икаэль любит Эно!
Эно (торжествующе): Пекю остался с носом!
 Вот уж действительно, Пушкин – наше всё.

¹³ Por. M. Grzędzielska, *Abecedariusz*, [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, Kraków 2006; *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 2000.

Ta forma okazała się bardzo przydatna jako środek edukacyjny. Zresztą Włodzimierz Majakowski nie mniej udanie wykorzystał abecedariusz w celach satyry politycznej¹⁴. Poniżej fragmenty z jego *Radzieckiego abecadła* (*Советская азбука*):

[...]

Земля собой шарообразная.
За Милюкова сволочь разная

Интеллигент не любит риска
И красен в меру, как редиска.

Корове трудно бегать быстро.
Керенский был премьер-министром...

Na początku XX wieku abecedariusz ułożył Walerij Briusow, oczywiście wykorzystując wariant alfabetu jeszcze sprzed reformy. Wiersz jest rymowany, pojawiły się więc trudności z użyciem słów rozpoczynających się na litery: „y”, „twardy znak”, „miękki znak” („ы”, „ь”, „Ь”) itp., które poeta rozwiązuje wykorzystując słowa, kończące się na te litery:

Июльская ночь
(Азбука от А до Я?)

Алый бархат вечереет,
Горделиво дремлют ели,
Жаждет зелень, и **П**оль

Колыбельной лаской млеет...
Нежно отзвуки пропели...
Разостлался синий тюль.
Улетели **Ф**еи – холить
Царство чары шаловливой,
Щебет **Ъ**дких эпиграмм.

Начинает **С**ны неволить,
Муро льет нетерпеливый,
Юга **Я**сный химиам.

(1918)

¹⁴ Рог. Д. Поляков, *Схима смеха. О финале „Зангези” Хлебникова*, [w:] *Парадигмы. Сб. работ молодых ученых*, под ред. И. В. Фоменко, Тверь 2000, s. 94–104.

А по упływie stulecia abecedariusz pisze Dymitr Awaliani:

Я ящерка
 ютящейся
 эпохи,
 щемящий
 шелест
 чувственных
 цикад,
 хлопущка
 фокусов
 убогих,
 тревожный
 свист,
 рывок
 поверх
 оград.
 Наитие,
 минута
 ликованья,
 келейника
 исповедальня.
 Земная
 жизнь
 еще
 дарит,
 горя,
 высокое
 блаженство
 алтаря

Labirynty poetyckie

W przypadku wydzielenia wybranych, a nie pierwszych czy ostatnich liter w wierszu, mówi się o poetyckich labiryntach. W labiryntach litery z różnych wersów, wybrane z pewną graficzną prawidłowością, tworzą imię lub frazę przesłania. Takie wiersze, zwane w tradycji antycznej „czytaniem zygzakiem”, pisane były w IV wieku przez Porfirija Opticiana. W XVI wieku istniała tradycja zapisu tekstu w kwadracie bez znaków przestankowych i przerw, z wydzieleniem określonych linii geometrycznych – stron, przekątnych. Te tradycje kontynuował ukraiński poeta XVII wieku Iwan Wieliczkowski. W późniejszym okresie labirynty,

w gatunku tajnego miłosnego przesłania, praktykował Edgar Allan Poe, którego wiersz (z zachowaniem struktury labiryntu) na język rosyjski przetłumaczył Walerij Briusow. Sam Briusow zresztą także jest autorem tej odmiany akrostychu¹⁵:

Запоздальный ответ

Вадиму Шершеневичу

В лекисуровую мечт У,
 дай утомленной ре Ч и,
 вадимъизтудаль Иту,
 дар Инастаромъ Вече
 себе Мгновени Еогня,
 дай см Утесте Ныволи.
 тыиску Шени Екремня:
 затмени Ео Шибкудня –
 троньиск Роюдоболи!
 (1913)

W korespondencji poetów Konstantina Lipskierowa i Michaiła Łozińskiego odnaleziono wiersze, w których pierwsze, trzecie lub pierwsze, trzecie i piąte litery każdego wersu tworzyły dedykację: „М. Лозинскому дар от Липскерова К.А.”, „Магу Липскерову от М.Л. Лозинского ответное письмо” и „Лозинскому М. шлю покаянные стихи, себя посрамляя, я, Конст. Липскеров”.

Pod koniec XX wieku Gleb Siedelnikow pisał wiersze-labirynty, w których jedno i to samo imię oraz nazwisko mogą być odczytane do dziesięciu razy w różnych kierunkach:

БУЛАТ ОКУДЖАВА

Акrostих пятикратный

Боярыня-молва, боязнь губ
 Укутай, благоверная, струну!
 Лишали дна, ачатый, улетаЛ.
 Артиста подождите, ах, века!
 Такое петь удел тебе, поэт.
 Оставишь богу, обойдут его,
 Когда душа качивает стоК,
 Уйдя за глухоту за немоту
 Дорогу одолеть и дёт черёд

¹⁵ Wiersz powstał w odpowiedzi na labirynt Wadima Szerszeniewicza z książki *Автомобильный поход. Лирька. 1913–1915 (Автомобильная поступь. Лирька. 1913–1915)*.

Живее Жажды, А зарежет нож-
 Астральные гЛубины, пАрусА,
 ВыВейвая ношУ лейтмотиВоВ,
 Авторитетом Будут полчасА.

Акроконструкции

Pod koniec XX wieku zaczynają pojawiać się akrokonstrukcje – występowanie w utworze wierszowanym zarówno pojedynczego użycia akrostychu, telestychu, akrostychu przekątnego (labiryntu), jak i złożonych łączonych form (m.in. poezja Nikołaja Głazkowa).

Wiele przykładów takich skomplikowanych form dostarcza nam twórczość moskiewskiego kompozytora Gleba Siedelnikowa (pseud. Walentyn Zagorianski), w której jednocześnie przeplatają się akro-, mezo- i telestychy, wzmocnione wersami przekątnymi¹⁶. W bogatym dorobku złożonych eksperymentów Siedelnikowa znalazły się: tautogramatyczny akrostych (w autorskim określeniu „акрофетторий-сонет троекратный”); akrostych-palindrom, w którym każdy wers stanowi dosłowny palindrom, a także najbardziej złożony z formalnego punktu widzenia „akrowianek” („акровенок”) sonetów, splatający się nie tylko w standardową magistralę z pierwszych i ostatnich wersów każdego sonetu, ale i w akrosonet, określający pierwsze litery każdego wersu każdego z sonetów.

Марина

Минуты ли Мерцаньем Многолетним
 АЗарт знаВала... наКазать гЛАЗА!
 РадаР, РапиР паРиРуй, РупОР Ребер, —
 И жди И жги, смИрИсь И чти, И бди!
 НаНят каНОН, На троН НаНят каНун!
 Ах, АфродитА. Ах, звездаА. Ах, фрескА!

Powyższa akrokonstrukcja była poświęcona Marynie Cwietajewej z dziesięciokrotnym napisaniem jej imienia w kluczowym słowie (1 akrostych, 2 mezostychy, 1 telestych i 6 akrostychów przekątnych). Jak pokazuje zeprezentowany tekst, niezależnie od filigranowego przeplatania różnych rodzajów akrostychu, treść wiersza pozostaje dość mglista.

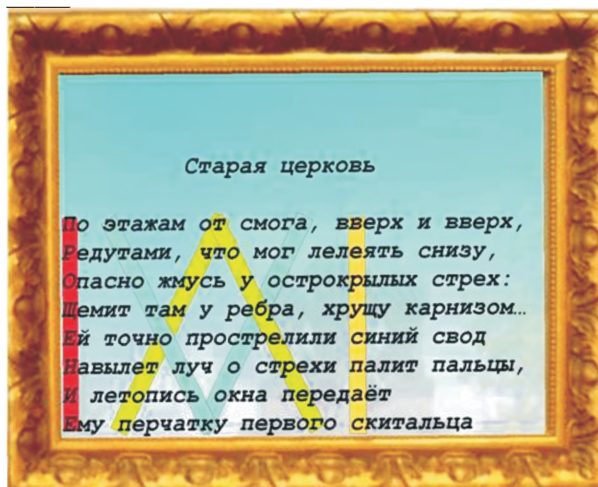
Kolejny przykład z poezji Zagorianskiego – wiersz poświęcony Pałatonowi Karpowskiemu z siedmiokrotnym napisaniem jego imienia i nazwiska, w którym

¹⁶ Zob. С.Н. Федин, *Лучшие игры со словами*, Москва 2001, s. 157; С.Н. Федин, *Акростихия слова*, „Наука и жизнь” 1999, nr 9, s. 81.

na uwagę zasługują mezostychy z zakodowanym przez autora ukrytym sensem, jako że odczytywane są nietypowo: z dołu do góry¹⁷.

Природой вышитый цветной эстамп
 ЛиловолИко всхлИпывал ли, мыслиЛ...
 АстМАтик-мотылеК, весна КаБАльнА!
 То мЧИТСя к эпоСу припаСТь поэт!
 ОтечестВО певцов, творцов гнездо.
 Но протОрен стрОк в Небо унисон.
 Как краПИны, КорПУскулы Поджилок—
 Апрель Разит ПАРАдом паРОксизМА!
 РастаскАн гоноРАР за сказок дар...
 Пусть скупо ПриКреПили КинескоП,
 Откуда НовОявлен вздор НевольнО,
 ВосторгОВ иго, волшебство стихов!
 Стой, оСторожностЬ, подаетСя шанс!
 Как КоЖА холодна, как сладок шОк!
 ИДИ, пролейся солнцем, жалО книГИ!
 Иод крепче яда, Плавься, Прометей.

Wśród licznych przykładów akrokonstrukcji we współczesnej poezji rosyjskiej oddzielne zjawisko stanowią utwory Konstantina Swiridienki¹⁸, które on sam nazywa „kolorowymi wierszami”. Rzeczywiście jego utwory wyglądają jak obrazy, na których przedstawiono wiersz z dodatkowo zaznaczonymi różnymi kolorami akrostychów odczytywanych po przekątnej. Twórczość autora w jego własnej ocenie stanowi: „сложные акро, часто не имеющие аналогов в русской литературе по схеме построения и степени сложности”. Oto jeden z takich przykładów:

¹⁷ Inne przykłady akrokonstrukcji W. Zagorianskiego zob.: *Антология русского палиндрома, комбинаторной и рукописной поэзии*, Москва 2002, s. 251–252.

¹⁸ Zob. autorską stronę: <www.sviridenko.sitcity.ru> i dział „Цветные стихи”.

Analiza dostępnych w Internecie linków, na których prezentowane są tego typu utwory, pozwala twierdzić, że taki sposób zapisu utworu wierszowego nic nie utracił ze swojego znaczenia, a nawet osiągnął status prawomocnej formy sztuki poetyckiej. Na licznych forach przeprowadzane są konkursy akrostychów, spośród których najciekawszy wydaje się turniej poetycki towarzystwa literackiego, powstałego przy almanachu „Stern” („Стерн”)¹⁹. Spośród ogromnej liczby prac zaprezentujemy jedynie te, które stanowią rzadki przykład rozwiązania problemu wprowadzenia nietypowych dla akrostychu liter. Dżуди Бiełkin napisał następujący akrostych:

Да я не Байрон! Я же и не Блок.
 Мне все равно – фонарь или аптека,
 И все же я слегка усвоить смог
 Татарской речи звук в раю Артека.
 Решил: пора выдавливать раба,
 И вот давлю по капле эти гены:
 Йок – значит нет: привычки неизменны,
 Бар – значит есть: ну, стало быть, судьба.
 Ылдыз – звезда. Я – Принц, но где ж мой Лис?
 Крым, райский мой пейзаж, исчез в тумане:
 О, йок и бар, мечта об инь и яне!
 Вставай, луна. Свети, моя Ылдыз.

22 сентября 2000

Warto przy tym wskazać na liczne przykłady występującej w tym utworze intertekstualności: z Michaiła Lermontowa („Да, я не Байрон!”), Aleksandra Бюка („фонарь или аптека”), Antona Czechowa („пора выдавливать раба”), Antoine’a Saint-Exupéry („звезда. Я – Принц, но где ж мой Лис?”).

Z kolei фЕМ (Jewgienija Czupryna) proponuje takie rozwiązanie po raz pierwszy wykorzystujące w akrostychu literę „Y” („Ы”):

Будь ты хохлом, конечно бы не спутал
 Ы с И по-украински на письме,
 Как я, порой, прикрывшись псевдонимом.
 О Боже, задавай диктанты мне,
 Ведь грамотность хохлам необхоДИМА!

27 сентября 2000

Na wspomnianym turnieju wiele zaprezentowanych akrostychów poświęcono różnym członkom towarzystwa literackiego. Dlatego mimo woli pojawił się

¹⁹ Zob. [online] <www.lito.spb.su/turnir/acrostih.html>.

problem wprowadzenia także litery „twardy znak” („Ь”)20 dla pseudonimu фЕМЪ. Spośród dziewięciu przedstawionych przez różnych autorów najbardziej interesujący wydaje się utwór Piotra Głyba-Bazaltowa:

флегматичности на лике
 Ей немножко не хватает.
 Может быть, сама не знает,
 Ъ зачем при нике.
 21 сентября 2000

oraz poety ukrywającego się pod pseudonimem „Gusar” („Гусар”):

Флиртуя, к зеркалу малютка подошла,
 Еще не видя, но улыбкой потеплев,
 Меж тем, взирал из-за стекла
 ЪМЕФ, хищный, аки лев.
 25 сентября 2000

Próbę odnowienia tego rodzaju stanowi zaprezentowany poniżej akrostych przekątny, w którym każda litera to część dwóch strof jednocześnie. Interesujące, że przy takiej budowie zachodzi paradoksalna niezgodność liczby wersów wiersza i liter słowa kluczowego (tutaj odpowiednio 8 i 7). Taki typ tekstu traci założoną w akrostychu zasadę tworzenia wersów i przechodzi do rodzaju figuratywnych21:

ОТГАДКА С ЗАГАДКОЙ

любой пустыне я пройду
 Везде легко и просто.
 Терплю жару, не ем еду.
 Горбат, высок я ростом.
 Пролетю со мною никаких.
 Я сплелю совсем немного.
 Иду с вами сквозь акrostих
 К вам Долгою дорогой.

(И. Чудасов)

²⁰ O stosowaniu w akrostychach litery „miękki znak” („ь”) zob.: [online] <<http://www.rif-ma.com.ru/Publications/Chudasov.htm>>.

²¹ Zob. И.В. Чудасов, *Заметки об акrostихе*, „Введенская сторона” 2005, nr 3, s. 24.

Warto odnotować, że akrostychy przekątne były znane jeszcze na początku XX wieku dzięki przekładom z Edgara Allana Poe, a dokładniej sonetu *Enigma*²². Jednakże podwójnego zapisu jak dotąd nie odnotowano. Tym samym rozwój akrostychu pod koniec XX wieku odbywa się dwoma drogami: poprzez wprowadzenie rzadkich liter do słowa kluczowego oraz syntezę różnego rodzaju akrostychu z tworzeniem złożonych akrokonstrukcji.

Podsumowanie

Akrostychy mogą rozwijać się w dwóch kierunkach – rozszyfrowywania informacji w tekstach już istniejących, najczęściej świętych, jak Tora, Biblia lub księgi magiczne, czym zajmowali się kabaliści oraz myśliciele antyku i wieków średnich. Drugi kierunek – tworzenie własnych tekstów, w których pierwsze, ostatnie lub środkowe litery, sylaby, słowa mogą tworzyć pewien tekst – abecadariusz, modlitwę, imię lub przesłanie (dedykację). Najczęściej stosowana była w poezji najprostsza odmiana akrostychu. Zdecydowanie rzadziej występują mezostychy, tj. takie wiersze, w których słowa odczytywane są pionowo pośrodku wersu, oraz telestychy, w których pionowy tekst tworzą ostatnie litery wersów, i jeszcze rzadziej – zygzaki i labirynty. Te swoiste „wewnętrzne teksty” mogły być specjalnie wydzielane w celu podkreślenia znaczenia przesłania akrostychu (kursywa, pogrubienie, kolor) albo ukryte – w takich przypadkach o obecności takiego przesłania czytelnik mógł dowiedzieć się wiele lat po napisaniu utworu literackiego, a czasem nigdy.

W dotychczasowej historii akrostychy nie zapisały się jako gatunek literatury wysokiej. W konsekwencji te formy zostały zaliczone do poezji salonowej i sztuk poetyckich, i tak jest do dziś. W zasadzie akrostych w tej postaci, w jakiej dotychczas istniał, wyczerpał się. Jednak w nowej poetyce może odrodzić się w nowej jakości: pionowy logiczny wers może stanowić kontrast i bodziec dla wiersza alogicznego. Może być jedynym pojęciowym wersem w tekście pozarozumowym (jak np. u Siergieja Sigieja). Poza tym duże perspektywy ma praktyczne zastosowanie akrostychów. Należy przypuszczać, że ta forma zapisu poetyckiego ma przed sobą przyszłość w sferze dedykacji, pozdrowień i reklamy.

²² См.: Э.А. По, *Лирика*, Мн.: Харвест 2002, s. 312–313. W tym utworze zaszyfrowano imię osoby, której został on poświęcony, zgodnie z zasadą: pierwsza litera pierwszego wersu, druga litera drugiego, trzecia – trzeciego itd.

Резюме

*От акростиха к акроконструкции
(из истории русской визуальной поэзии)*

С тех времен, когда стихи начались записываться, звук стали связывать с буквой, а если напомнить иероглифическую письменность, также с образом. Неудивительно, что с течением времени появились стихотворения, рассчитанные исключительно на зрительное восприятие. Особую популярность приобрели акростихи. Так называли стихотворения, первые буквы строк которых складывались в слово или фразу.

В русской литературе акростихи использовались с XVII века. Хотя примеры акростихов можем найти в поэзии С. Полоцкого, В. Брюсова, И. Северянина, Н. Гумилева, Б. Пастернака и многих других русских поэтов, они воспринимались лишь как вид салонной поэзии и в таком состоянии сохранились до наших дней. Однако, в новой поэтике акростих может возродиться как новое качество в рамках напр. алогического стиха. Кроме того перед ним большие перспективы в сфере практического применения. Можно предполагать, что перед данной формой поэтической записи светлое будущее, а особенно в таких жанрах как послания, поздравления и реклама.

Summary

*From acroverse (acrostic) to acroconstruction
(from the history of Russian visual poetry)*

From time, when verses begun to be written down, sound involuntarily began to be united with the letter, but if to remind hieroglyphic literature, also with the picture. Does not surprise therefore fact, that with the flow of time appeared verses, exclusively adjusted on optic reception. Among them particularly popular fixed itself acrostic – versified compositions, in which certain from the columns of letters, syllables or words created additionally the all words, sentence or opinion. Most often such columns are read from the bottom, from the top, or alternatively, were created by the first or last succeeding letters of the verse, or also could be described through so-called middle, that is to say other elements of the verses inside division.

In Russian literature acrostic were applied from 17th century. In the former history of literature acrostic did not enroll as the kind of high literature, at least examples we can find in poetry of S. Polocki, W. Brusow, I. Siewierianin, N. Gumilow, B. Pasternak and many other Russian poets. As a consequence of these past methods to the sphere of refined poetry and poetic tricks, and in such state are found up to now. In principle acrostic in this form, in what it still existed, was used up. However in new poetry acrostic can renew itself in the new quality within the framework, for example, of non logical verse. Besides that, the practical use of acrostic has large perspectives. We can suppose, that this form of poetic recording has before itself future in the sphere of dedication, greetings and advertisings.